

УДК 330.3(477)

МОБІЛІЗАЦІЙНІ ІМПЕРАТИВИ І ВИКЛИКИ ПОЛІТИЦІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

**ТАТАРЕНКО Н.О.,
проректор з
наукової роботи і
міжнародних зв'язків
Дипломатичної
академії України
при МЗС України,
завідувач кафедри
міжнародної
економіки і
економічної
дипломатії, кандидат
економічних наук,
професор**

У статті йдеться про нагальну необхідність розробки національної стратегії розвитку економіки України, засадні мобілізаційні принципи економічної політики та її основні складові. Автором узагальнено світовий досвід використання національних мобілізаційних моделей економічного прориву та висвітлено їхні параметри.

Ключові слова: національна стратегія, соціально-економічний розвиток, мобілізаційна політика, державна власність, мобілізаційна модель, солідаризм, валютне регулювання, монетарна політика, політика дирижизму, економічний прорив.

Непевність орієнтирів розвитку економіки України і непрозорість політики уряду в економічній і соціальній сферах пояснює відсутність суспільної підтримки самих найкращих його починань. Власне, мова йде не стільки про починання, скільки про намагання втримати на плаву економіку, яка давно скотилась з позицій інноваційного розвитку спочатку на позиції модернізації (причому як в політологічному контексті – бездумної та несистемної «ринковизації», без певної мети і прогнозування наслідків¹, так і в економічному, за всіма показниками розвитку); а, пізніше, починаючи з другої половини 2000-х років, – на позиції виживання – перманентних спроб подолання криз і намагання стабілізації. Упродовж усього часу незалежності, маючи у своєму розпорядженні неабиякий економічний ресурс – надзвичайний рівень інтелектуального розвитку робочої сили, науково-інноваційний потенціал, сталі коопераційні зв'язки та

значну експортну складову, розвинену інфраструктуру, тощо – Україна так і не скористалася своїми природними та набутими перевагами, не змогла реструктуризуватись та створити самодостатню економіку, що увійшла б до глобального економічного простору на умовах якщо не лідерства, то хоча б паритетності.

Можна назвати безліч причин стрімкого руйнування цього потенціалу і впевненого руху від високорозвиненого суспільства до феодального, починаючи із пошуку зовнішніх і внутрішніх ворогів, які перешкоджають національному економічному розвитку, але, насправді, у нашій країні жоден з урядів не мав чіткої уяви про те, що він буде, на яких засадах і якої мети прагне досягти. Правильніше буде стверджувати, що жоден уряд не переймався стратегією розвитку країни і навіть не намагався у класичному сенсі її розробляти.

Загалом, наявність стратегії – це, по-перше, визначеність мети розвитку суспільства та його моделі, і, водночас, концептуальна основа короткострокової та довгострокової, незмінної і спадкової політики країни. По друге, державна стратегія – це керівництво до дії і вже сама її наявність означає прагнення до суверенності, підтвердження того, що існує незалежний суб'єкт міжнародної політики, який її формує і втілює, а саме – держава.

Основна мета реалізації стратегії суверенної держави, незалежно від того, чи є вона членом інтеграційного угруповання, – побудова соціально справедливого суспільства, яке забезпечує високий рівень добробуту громадян, котрий базується на ефективній, самодостатній і суверенній національній економіці; це – гарантування рівного доступу громадян до соціальних благ; це – верховенство права. Історії не відомі суспільні стратегії розвитку, які декларують інші виміри майбутнього для своїх громадян.

Така стратегія, фактично, базується на принципі солідаризму². У політичному контексті солідаризм – це форма комунітарної взаємодії членів суспільства, неодмінна умова консолідації і забезпечення соціальної рівноваги у суспільстві, відтак – важлива умова ефективного суспільно-економічного розвитку. Солідаристські підходи до формування моделі розвитку суспільства вимагають зміни пріоритетів стратегії національного розвитку по суті ринкового суспільства – покладання в її основу загальносуспільних інтересів і підпорядкування їм приватних, формування державної системи соціальних зобов'язань і соціальної від-

повідальності громадян. Адже держава, як провідник спільних цілей, не може декларувати як основне своє завдання пріоритетність приватних інтересів щодо суспільних. Водночас задоволення приватних інтересів має розглядатись як неодмінна умова забезпечення суспільного добробуту. Проте, координація суспільних (солідарних) і приватних інтересів, забезпечення умов для реалізації приватних інтересів це також функція держави, яка реалізується, у тім числі, й через етатизм. Зрозуміло, також, що відповідальність за формування системи солідаризму, за створення її інститутів, за контроль та координацію її функціонування покладаються на державу.

Саме солідарна модель будується на принципі вирівнювання доходів та забезпечення рівного доступу до соціальних благ. Проте, в ринкових умовах існує необхідність створення нової архітектури соціальної сфери за рахунок розвитку галузі соціальних послуг, системи соціальних робіт, які забезпечуватимуть робочими місцями надлишкове економічне населення³. Така архітектура має заперечувати отримання незароблених доходів (пряме паратизування) економічним (працездатним) населенням. У економічному контексті можна розглядати соціальну сферу – як один із чинників і передумов економічної рівноваги в суспільстві, як складову побудови ефективної економіки, як джерело доходів, що є основою споживчого попиту; як джерело заощаджень та внутрішніх інвестицій; як галузь економічної діяльності. При цьому, зауважимо, що на соціальну сферу покладається функція скорочення розриву у доходах, як основи формування збалансованого внутрішнього попиту і як умови формування раціональної економічної структури, що забезпечує стійкість і самодостатність національної економіки, невразливість до зовнішніх викликів і шоків.

Звичайно, окрім цього, завдання скорочення розриву у доходах покладається і на державу, яка вирішує його за рахунок створення нових робочих місць, прогресивної системи оподаткування, тощо. Забезпечення управління державою процесом створення солідарної моделі розвитку відбувається завдяки формуванню економічної бази, у першу чергу, за рахунок доходів від функціонування об'єктів державної власності та перерозподілу доходів через державний бюджет. Водночас, побудова сучасної солідарної моделі у розвинених країнах супроводжується скороченням соціальних трансфертів (соціальних дотацій), як корумпова-

ної, збиткової і неефективної системи соціального вирівнювання, як базової форми архаїчного солідаризму.

Сучасна державна політика солідаризму, як зазначалось, торкається економічної сфери: основною формою реалізації принципу солідаризму є піклування держави про забезпечення робочими місцями економічного (працевдатного) населення. Ця мета досягається за рахунок розбудови раціональної національної економічної структури, інноваційної соціальної сфери та завдячує синергії державно-приватного партнерства.

Повертаючись до основ солідаристської стратегії національного розвитку, слід зазначити, що вона має включати: стратегію національного економічного розвитку, базовану на принципах солідаризму і економічного націоналізму, і стратегію соціального розвитку, яка базуватиметься на принципах солідаризму і вирівнювання, соціальної відповідальності і, головне, соціальних зобов'язань (обов'язків). У свою чергу, така стратегія, соціально-економічна за суттю, невідворотно вимагатиме реформування інститутів права і особливої стратегії зовнішньої політики. Очевидно, що остання має бути егоїстичною і певною мірою конфронтаційною.

Будь-яка стратегія, орієнтована на національні інтереси, вимагатиме формування, поширення та популяризації в українському суспільстві ідеології економічного та соціального солідаризму, як бази реалізації національної стратегії розвитку, як основи розбудови соціально-справедливого суспільства. Зрозумілість мети і (що ще важливіше) того, які кроки будуть зроблені на шляху її досягнення має бути основою такої ідеології, лише тоді вона здатна згуртувати суспільство. Без дотримання цієї умови суспільство залишатиметься дезорієнтованим і не готовим до сприйняття ні принципів солідаризму, ні принципів індивідуалізму.

Зокрема, стратегія національного економічного розвитку, націлена на розбудову в Україні стійкої національної економічної структури, покликаної забезпечити країні конкурентоздатність на світових ринках, розвиток внутрішнього ринку, високу доходність національної економіки, як бази соціального і гуманітарного розвитку країни, вимагає конкретизації завдань, які будуть покладені в основу цієї стратегії. Ідеологія реалізації такої стратегії має спиратись на аксіому: конкурентоздатною може стати лише та країна, яка має у своєму розпорядженні стійку економічну структуру, науковий і

кадровий потенціал, згуртований довкола єдиної цілі народ, міцну державу, що є потужним власником і реально впливає на перерозподіл суспільного багатства, стоячи на сторожі загальносуспільних, а не лише приватних інтересів. Ці засади так званого «економічного прориву» були сформульовані і впровадженні в життя у низці нинішніх країн-лідерів світового розвитку – зокрема, США, Німеччині, Франції, Туреччині, які перед тим знаходились у кризовому стані⁴. В основу реалізації їхніх стратегій була покладена мобілізаційна за своєю суттю модель, як першого кроку на шляху розбудови солідарної, соціально-справедливої економіки. До засадних складових такої моделі вони відносили, перш за все, необхідність впровадження політики економічного націоналізму, що трактує міжнародні економічні відносини, як перманентну конкуренцію (конфронтацію) країн, а не економічних суб'єктів, і тому вимагає у цих відносинах дотримуватись національних економічних інтересів (національний економічний егоїзм) та, головне, зміни (у ринкових умовах) існуючої субординації економічних інтересів – підпорядкування приватних економічних інтересів задекларованим загальносуспільним цілям, а, також, рівного права, правил і умов конкуренції для всіх існуючих в країні суб'єктів економічної діяльності, різних за формою власності – державної, кооперативної, приватної, тощо, та солідарності бізнесу і держави – посилення соціальної відповідальності бізнесу задля досягнення синергії державно-приватного партнерства, як основного чинника економічного розвитку суспільства. А основними принципами, які поклалися в основу впровадження цієї моделі у різних країнах, стали етатизм і патерналізм, опір на власні сили⁵.

Важливим буде зазначити, що впровадження цієї моделі вимагало мобілізації усіх наявних у суспільства ресурсів для досягнення поставленої мети. А це означало, що суспільство, вірніше – заможна його частина мала стати солідарною з іншою частиною населення та на час застосування цієї моделі відмовитись від гедонізму.

Реалізація політики економічного прориву не вичерпувалась усвідомленням конфронтаційності мобілізаційної моделі: усі країни, що змогли здійснити економічний ривок, використовували, як правило, специфічну (приховану) і, частково, пряму форму автаркії, яка і була виявом тієї самої конфронтаційності, адже світова спільнота не вітає будь-яку закритість, особливо абсолютну, не-

приховану. Проте автаркія була вимогою, умовою формування самодостатньої, підпорядкованої національним інтересам і можливостям, ізольованої від зовнішнього впливу, структури національної економіки. Її метою і наслідком у майбутньому мала стати автаркія експансії (за визначенням Ф. Ліста – «широких полів»⁶), що означало: реалізація мобілізаційної моделі досягла своєї мети – країна стала конкурентоспроможною на зовнішніх ринках.

Зрозуміло, що консолідація суспільства і управління процесами реалізації політики економічного прориву вимагали активізації ролі держави, посилення її впливу на економічні процеси за допомогою не лише правових інструментів та важелів макроекономічного регулювання, а й безпосередньої економічної участі у розбудові конкурентоспроможної і самодостатньої економічної структури – формування «полюсів розвитку», субсидіарної та фінансово-кредитної діяльності, і, звичайно, валютно-фінансового контролю, та дирижизму у будь якій його формі (стратегування, таргетування, директивного планування у державному секторі та індикативного планування щодо приватного). Тобто, у контексті реалізації мобілізаційної моделі держава має відігравати провідну роль. На державу покладається основний тягар соціальної відповідальності за результати імплементації мобілізаційної моделі, досягнення мети та цілей її впровадження. Саме держава зобов'язана створити раціональну стійку та конкурентоспроможну національну економічну структуру – це стратегічно важливі структуроутворюючі галузі і кластери, які стимулюють саморозвиток економіки (здійснюють кумулятивний вплив), збуджують процеси «самоформування» довкола них супутніх галузей і обслуговуючих кластерів (ефекти акселератора і мультиплікатора). Держава повинна мати у своєму розпорядженні ресурс, щоб здійснювати етатистські функції – патерналістську (прямого фінансування) і субсидіарну, макроекономічного регулювання, корегування і координації економічної діяльності, кредитування, соціального забезпечення, захисту і підтримки, створення соціальних робочих місць, формування стандартів на ринках праці, контролю за ціноутворенням, лобювання, просування та захисту загальнонаціональних і приватних інтересів у світовому економічному просторі, а також ідеологічну та просвітницьку функції.

Саме тому суспільству важливо усвідомити (і це є базою консолідуючої ідеології і солідаризму

в цілому), що основною формою багатства, основним джерелом формування економічного ресурсу для розбудови країни, базою впливу на суспільні процеси є державна власність. Бідна, позбавлена власності держава, як незалежний суб'єкт економічної діяльності, неспроможна впливати на інші, незалежні суб'єкти економічної діяльності, виконувати консолідуючу і координуючу роль. Зокрема, українське суспільство має відмовитись на час реалізації такої політики від подальшої приватизації в країні стратегічно важливих об'єктів державної власності⁷, розуміючи, що ці процеси ведуть до ослаблення держави.

Мобілізація економічних ресурсів для розвитку країни має розпочинатися з тих, які вже є у розпорядженні держави. Вони мають стати важливим елементом мобілізаційної моделі, провідним каналом впливу на суспільно-економічні процеси, основою гарантування економічної безпеки і, водночас, інструментом специфічної автаркії.

Отже, першочерговими завданнями, на які має бути використано державний ресурс у мобілізаційній економіці, є створення стратегічної, підпорядкованої національним (загальносуспільним) інтересам її структури, що слугуватиме базою економічного прориву та подальшого стійкого і експортноорієнтованого (експансивного) розвитку. Це – створення державним коштом нових інноваційних галузей і підприємств державної форми власності, а також субсидування діючих прибуткових підприємств і галузей, які створюють фінансово-ресурсну базу моделі мобілізаційного розвитку і виступатимуть кумулятивною основою розвитку. Це – формування державного ресурсного, матеріального і фінансового потенціалу, який може бути використаний для побудови необхідної економічної структури (у першу чергу, інноваційної економіки), для розгортання кумулятивних процесів у традиційних сферах – сферах національних природних і набутих переваг.

Держава, також, повинна сформувати економічну базу раціонального управління трансформаційними процесами і контролю за ними у всіх сферах, в тім числі у сфері міжнародних економічних відносин.

Конфронтаційний характер такої моделі полягає ще й у тім, що держава має дбати про примноження саме державного ресурсу (державної власності) та, підпорядковуючи приватні інтереси суспільним, як конкурент-власник вступає у конфронтацію з бізнесом. Наприклад, формуючи систе-

му державної власності, вона може вдаватися до націоналізації (наприклад, повернення у державну власність незаконно приватизованих підприємств, що є структуроутворюючими і стратегічно важливими, чи підприємств, які наносять шкоду суспільно-економічній діяльності, екології), або примусового викупу раніше приватизованих підприємств (або частки їхніх акцій), діяльність яких потенційно ефективна, або викупу підприємств, що надійшли у продаж унаслідок застосування державної процедури банкрутства і санації, у контексті згаданих реалізованих мобілізаційних моделей власність держави примножувалася за рахунок конфіскації приватної власності за кримінальні та господарські порушення чинного законодавства, несплату податків, кредитів, тощо. Проте, з іншого боку, консолідує роль відіграла інша форма, досить поширена сьогодні – участь держави у підприємницькій діяльності на засадах державно-приватного партнерства.

Доходи від функціонування підприємств державної власності є основою державної інвестиційної діяльності. Державне інвестування відіграє кумулятивну функцію: вкладені державою у економіку капітали формують базу внутрішніх заощаджень та інвестицій, привабливий інвестиційний клімат, і стимулюють приплив закордонних інвестицій.

Формування джерел державних інвестиційних ресурсів є важливим чинником дієвості мобілізаційної моделі, і вимагає у сучасних умовах глобалізації специфічної автаркії – створення прихованих перешкод на шляху вільного відпливу з країни ресурсів, в тім числі трудових, та припливу з-за кордону інвестицій у сфері, що підривають раціональність, спотворюють національну економічну структуру. Такі перешкоди мають економічний характер, не вступають у суперечність із основним принципом ринкової економіки – забезпечення прибутковості, як умови конкурентоспроможності і виживання бізнесу.

Також, у контексті мобілізаційної моделі, додатковим джерелом формування державних ресурсів розвитку національної економіки є податки та збори. В Україні існує нагальна необхідність реформування податкової системи у напрямку посилення її солідаристської природи: у контексті мобілізаційної моделі усі країни, що посіли позиції лідерства завдяки реалізації мобілізаційної політики застосовували у цей час систему прогресивного оподаткування доходів. Принциповою метою використання такої системи було знову ж

таки, скорочення розриву у доходах, що дозволяло регулювати структуру суспільного попиту і пропозиції та формувати фонд суспільних заощаджень. Водночас, використовувалась прозора форма оподаткування – система, побудована за принципом: «оподаткування доходів від продажу», що дозволяє контролювати рух фінансових ресурсів та запобігати ухилянню від сплати податків суб'єктами економічної діяльності.

На час застосування мобілізаційної моделі доцільним було посилення митного регулювання та контролю за зборами. З метою збільшення державних доходів від зборів було використано інший механізм – встановлення монопольного права держави на експорт стратегічних природних ресурсів і товарів необґрунтованої високої доходності (алкоголь, тютюнові вироби, тощо).

Важливим джерелом інвестицій у рамках досліджуваних моделей були внутрішні запозичення, база яких формується за рахунок внутрішніх заощаджень, а вони своїм зростанням завдячували збільшенню кількості робочих місць, зміцненню соціальної сфери та скороченню розриву у доходах.

Залучення іноземних інвестицій, що стало в Україні нав'язливою ідеєю, звичайно, може сприяти економічному розвитку. Проте, як джерело розбудови раціональної економічної структури в умовах застосування мобілізаційної політики в країнах, які завдяки їй досягли успіхів, вони, що важливо, не розглядалися. По-перше, тому, що боргові зобов'язання перед зовнішнім інвестором перешкоджають реалізації принципів мобілізаційної моделі – розбудові суверенної національної економіки із наперед визначеною конкурентоспроможною структурою. Вважалось, що такі запозичення не можуть здійснюватись на умовах, висунутих стороною-позичальником, бо не відповідають критеріям суверенності, які лежать в основі мобілізаційної моделі. Як можливе додаткове джерело розбудови економіки за умови встановлення контролю, вимог та обмежень до їхнього застосування, наприклад, у повоєнних Німеччині, Франції, Туреччині іноземні інвестиції використовувались, проте не допускались у стратегічні галузі з метою запобігання встановленню зовнішнього контролю над ними, та у галузі, які могли стрімко саморозвиватись, відволікаючи національні капітали у ці галузі, що породило б небажані асиметрії в економічній структурі. Приклад розвитку економіки України свідчить, що її структура завдяки західним інвестиціям за останнє двадцятиліття

суттєво змінилася з інноваційно-індустріальної на торговельно-банківську. З іншого боку, стрімкий приплив російських капіталів в сферу матеріального виробництва спричинив її жорстку прив'язку до потреб російської економіки і поступово перетворив цей сектор економіки на обслуговуючий, периферійний.

Іноземні інвестиції мають бути підконтрольними суспільству та працювати у першу чергу на його потреби. Іноземні інвестиції мають прийматися країною на умовах цієї країни. З цією метою у мобілізаційній економіці застосовують такі економічні форми, як спільне підприємництво і вільні економічні зони. За жорсткими вимогами мобілізаційної моделі грошові доходи, отримані від реалізації продукту інвестиційної діяльності, як це було у зазначених країнах, досвід яких слід вивчати, мали залишатися на території країни застосування інвестицій – вони мали знову вкладатись у розвиток національної економіки, забезпечуючи супутні галузі ресурсом, обслуговуючи її, забезпечуючи їй стійкість⁸. Репатрійованими могли бути лише товари, отримані від інвестиційної діяльності. Водночас, держави здійснювали гарантування іноземних інвестицій, заведених в країну на таких умовах. Саме це і забезпечувало їхній досить інтенсивний приплив.

У свою чергу, такий підхід дозволяв національній державі контролювати джерела надходження коштів не лише від діяльності державних підприємств, а й від приватних та іноземних підприємств.

Завдяки наявному і контрольованому ресурсу активна роль держави, забезпечена її економічною спроможністю, дозволяла їй спрямовувати розвиток суспільного виробництва у необхідне русло та, водночас, координувати діяльність приватного сектора.

Роль держави у рамках мобілізаційної моделі, як уже зазначалось, підкріплювалась різними формами державно-приватного партнерства. Найважливіше, що синергія цих двох сил дозволяла урядам країн забезпечувати основний принцип солідаризму – консолідацію економічних інтересів суспільства і підприємців.

Звичайно, уряди країн, які ставали на шлях мобілізаційного розвитку усвідомлювали, що процеси формування державної власності і державного економічного ресурсу можуть загрожувати тяжкими наслідками для економіки – наприклад, дестабілізацією інвестиційного клімату. Найбільш небезпечним було згорання інвестиційної діяльності

національним інвестором, оскільки саме вони є основою економічної стабільності і динамічного розвитку, тоді як іноземний інвестор виключався мобілізаційною моделлю з процесу формування стійкої суверенної структури національної економіки, базованої на національних перевагах, оскільки вкладав капітали саме з метою використання цих переваг. Надмірним могло стати одержавлення економіки, що загрожувало ослабленням ринкових механізмів, підризом основ конкуренції. Самі процеси націоналізації та реприватизації могли криміналізуватись, і це могло бути використано як чинник, як механізм ідеологічного та політичного тиску і протистояння. Економіці могла загрожувати втеча капіталів за кордон і скорочення обсягів іноземних інвестицій (у разі, якби не застосовувались інші обмежувальні заходи, або держава не дотримувалась наданих гарантій). Також до країни могла бути застосована ізоляціоністська політика, різноманітні санкції з боку інших країн.

Тому за умови формування таких підвалин державного впливу на економіку, як державна власність, необхідним був не лише жорсткий державний контроль, який унеможлиблював корупцію, а й формування механізмів глибинної протидії викривленням мобілізаційної політики – посилення суспільного контролю, розбудова інститутів демократії, покликаних відігравати важливу контролюючу функцію, посилення ідеологічного впливу на суспільну свідомість, виховання суспільства і формування незалежної правової системи.

Важливим засобом ринкової протидії викривленням мобілізаційної моделі розвитку було невтручання держави у діяльність приватного сектора сфери малого і середнього бізнесу, який був покликаний керуватися ринковими стимулами і розвиватися у напрямку ефективної взаємодії з державним сектором.

Цікаво, що у рамках мобілізаційної моделі, зокрема у Франції, допускалася можливість формування у стратегічно важливих галузях державних монополій як важливих центрів, «поліосів економічного розвитку»⁹. Зокрема, державна монополія вважалася базою внутрішньої та зовнішньої конкурентоспроможності держави, каналом експансії на зовнішні ринки і впливу на формування раціональної економічної структури, акселератором розвитку супутніх галузей і суттєвим джерелом державних доходів. Монополізація розглядалась як логічне, об'єктивне продовження ринкового розвитку, природний наслідок конкурентної бо-

ротьби. Вважалося, що монополії централізують і акумулюють капітали для розвитку, сприяють зростанню суспільної продуктивності праці та запровадженню нових технологій, забезпечують прорив на світові ринки, здатні започатковувати сучасні напрямки в національній економічній структурі. Проте саме за державою закріплювались пріоритетні щодо монополій права та обов'язки визначати напрямки розвитку (структуру) національної економіки і національні пріоритети, захищати національні інтереси на зовнішніх ринках.

Відповідальність за впровадження солідаристського принципу підпорядкування приватних інтересів загальнонаціональним держава, також, поширювала на монополії і великий бізнес і вбачала можливість контролю за цими процесами через державно-приватне партнерство, акціонерну участь держави у їхній діяльності (з правом вирішального голосу), розвиток системи державних замовлень, індикативне планування.

У жодній з цих країн не йшлося про необхідність надання допомоги малому і середньому бізнесу, оскільки вважалося, що суб'єкти діяльності приватної форми власності виникають на умовах самомотивації, вільні у виборі сфери застосування капіталів та мають діяти виключно у конкурентному полі і за власним розсудом. Відповідальність за успіхи бізнесу покладалася на тих, хто його започатковував. На них покладалась функція ринкової стабілізації і забезпечення економічної ефективності і рівноваги. З точки зору мобілізаційної моделі сфера дрібного і середнього бізнесу формується на стихійних засадах і у суспільному виробництві виконує супутню функцію, доповнюючи і підтримуючи національну економічну структуру та надаючи їй стійкості. Тому держави не надавали пільг малому і середньому бізнесу тією мірою, у якій стимулювали розвиток монополій і формування ТНК. Проте на державу покладалася відповідальність за створення суспільних умов для розвитку малого і середнього бізнесу: формування справедливого правового поля, створення стратегічних напрямів та інфраструктури національного економічного розвитку, які відкривали широкі можливості застосування приватних капіталів, інвестування.

Економічні та позаекономічні важелі регулювання, стимулювання, контролю і стримування були важливими складовими мобілізаційної моделі і широко застосовувались усіма без виключення урядами, що вдавалися до використання мобіліза-

ційної моделі. До таких важелів відносилися перш за все макроекономічне та валютне регулювання національних економік¹⁰.

Зокрема, валютний контроль, як ще один із інструментів стабілізації економічного розвитку, включення і світовий економічний простір на умовах національної держави, захисту національної економіки та як засіб інтенсифікації притоку фінансових ресурсів допомагав не лише концентрувати наявні валютні ресурси на необхідних напрямках, але й примножувати їх. Звичайно, механізми валютного контролю вимагали застосування інших, у тім числі адміністративних обмежень, які розглядаються міжнародною спільнотою, як виправдані, лише у контексті особливостей національної валютної політики.

Заходи валютного контролю застосовувалися усіма без винятку розвиненими країнами у рамках мобілізаційної моделі у періоди реконструкції економіки та здійснювалися у двох формах впливу на валютні відносини: прямого впливу держави на валютний курс (наприклад, встановлення єдиного фіксованого валютного курсу із виключенням вільної дії механізмів попиту та пропозиції), та застосування адміністративних обмежень, спрямованих на упередження зловживань у цій сфері.

У рамках досліджуваних мобілізаційних моделей застосування валютного регулювання мало на меті, по-перше, підтримку курсу національної валюти, яка під час криз і стагнації знецінювалася через вплив капіталів (факторів виробництва), і, водночас, запобігання неконтрольованому відтоку капіталів. Паралельно застосовувались заходи із захисту національної економіки (специфічна автаркія). В країнах з валютним контролем завжди гарантований стабільний курс валюти і гарантоване відшкодування, тому імпортери і експортери охоче працювали з цими країнами. По-друге, воно, також, мало на меті підтримку рівноваги платіжного балансу, який є досить чутливим до зовнішніх (наприклад, у разі кризи в інших країнах) та внутрішніх шоків (у випадку «розрегульованості» національної економічної структури) і, по-третє, формування податкових ресурсів (замість встановлення експортних стягнень держава примушує експортерів продавати валюту не за ринковою, а зафіксованою ціною). По-четверте, виконувало функцію забезпечення специфічної автаркії щоб запобігти зовнішньому деструктивному впливові і створити умови для ефективного управління економікою.

Застосування урядами у рамках мобілізаційної моделі адміністративних важелів валютного контролю – внутрішньої регламентації та через регулювання взаємовідносин з іншими країнами – було досить поширеним явищем. Перш за все, вони реалізовувались через монополію держави на закупівлю та продаж валюти і через встановлення державою чіткого порядку здійснення валютних операцій, які вимагали валютного покриття, та через чіткі правила використання валюти. Взаєморозрахунки між державою, що встановлювала валютний контроль, і іноземними державами регулювалися за допомогою різноманітних «технічних» прийомів, основними з яких були угоди про товарообмін, клірингові угоди, угоди про поставки за товарними списками і платіжні угоди. Були також задіяні механізми державного ліцензування: в умовах ринкових відносин імпорту здійснювався на основі державних ліцензій, що давали право на придбання валюти. Ліцензія на експорт передбачала, що, отримувана від продажу товарів національного виробництва валюта має бути репатрійована.

Експорт капіталів за кордон заборонявся, а закордонні авуари підприємств жорстко контролюються державою та, у випадку порушення визначених правил, конфіскувалися капітали, які залишалися на території країни. Іноземні капітали, що знаходилися в країні, також жорстко контролювалися. Умовою іноземного інвестування була заборона репатріації прибутків у грошовому вигляді. Контроль за рухом капіталів підсилювався заходами митного контролю та контролю за грошовими переказами.

Застосування таких заходів мало як позитивні так і негативні наслідки. Зокрема, серед позитивних – скорочувалися обсяги імпорту і відбувалось урівноваження платіжного балансу, структура економіки набувала експортоорієнтованого спрямування, забезпечувався високий рівень зайнятості та високий рівень економічної активності, припинявся відтік капіталів, покращувалися умови торгівлі, а, головне, здешевлювалось обслуговування національного боргу.

Проте, негативними наслідками цієї, специфічної автаркії, особливо на першому етапі застосування мобілізаційних моделей, було зростання рівню протекціонізму (він був тим вищим, чим більшою була кількість обмежень: за інших умов валютний контроль обмежував би лише вплив капіталів). Посилювалась ізоляційність країни, за якої зберігалися лише зовнішньоекономічні

зв'язки, необхідні для життєздатності країни (фактично, це означало часткову відмову від переваг міжнародної спеціалізації. Чим тривалішим був режим контролю, тим важчим був процес пристосування національної економіки до зовнішнього середовища). Посилювалась, також, дискримінація, за якої контролювалися потоки товарів у обох напрямках: валютний контроль передбачав регулювання експорту-імпорту товарів, наприклад, ввезення технологій і обладнання, а не продуктів харчування; вивезення готової продукції, а не капіталів, чи факторів виробництва (сировини, кваліфікованої робочої сили), тощо. Тому, слід усвідомлювати, що валютний контроль у запропонованому вигляді – це непопулярний захід, який певною мірою підриває засади ринкової економіки і він має застосовуватись лише короткий час, за мобілізаційних умов, коли необхідно запобігти деструктивним змінам в економіці, які провокують спекулятивну втечу капіталів, розбалансованість платіжного балансу. Він також має застосовуватись під час війни.

Ще одним важелем стабілізації, стимулювання, контролю і стримування вважалось макроекономічне регулювання. У рамках мобілізаційної моделі воно здійснювалось шляхом фіксованого розриву у доходах і витратах держави – бюджетного дефіциту¹¹. Стабільні, контрольовані розміри дефіциту бюджету не суперечать принципам опору на власні сили і тісно пов'язуються із монетарною політикою. Мобілізаційна модель є автаркічною моделлю, і може забезпечуватись за допомогою специфічної, орієнтованої на внутрішні потреби, монетарної політики. Така політика може бути конкурентоздатною у глобальному контексті, якщо формуватиметься, виходячи з цілей застосування і вимог мобілізаційної моделі.

Основним завданням застосування монетарних важелів впливу було (і є) стимулювання і прискорення економічного розвитку; основним інструментом – контрольована інфляція. Така інфляція дієва, якщо її темпи (волатильність) у відкритій національній економіці співпадають із світовими. Якщо національна економіка за темпами інфляції випереджатиме світову – відбуватиметься відплив грошових капіталів з країни. Тому автаркічність мобілізаційної політики має забезпечити базу для конструктивної ролі інфляції – щоб інфляція змогла відігравати у ринкових умовах вмінену їй функцію, стати основним чинником суспільної економічної динаміки. Неконтрольована, не під-

порядкована суспільній стратегії інфляція – небезпечна прогнозованими і не прогнозованими наслідками для національної економіки: вона, у свою чергу, унеможливує застосування мобілізаційної моделі розвитку, оскільки послаблює регульовану монетарну її опору: поведінка інвесторів стає не прогнозованою, держава не справляється з переливами фінансових капіталів, не встигає каналізувати їх у заданому напрямку, не може сформувати необхідного для розвитку достатньо потужного державного інвестиційно-кумулятивного фонду (а заодно – переконливого за обсягами фонду, який виконує функції гарантування, впливу на діяльність приватних інвесторів).

Запобігання деструктивній функції інфляції у міжнародному середовищі може здійснюватись, як уже зазначалось, за допомогою жорсткого контролю за курсом валют, їхньої фіксації з огляду на те, що не виправдана ревальвація національної валюти звужує можливості експорту, стримує розвиток виробництва, деформує умови міжнародної конкуренції і стимулює неконтрольовані інфляційні зрушення. Невиправдана девальвація стримує формування національної бази заощаджень і інвестицій, національних резервів, дестабілізує економічний розвиток і стимулює виведення капіталів за кордон.

Інструментом стримування інфляції є, серед інших, контроль за ціноутворенням. За мобілізаційних умов принципи ціноутворення мають залишатися ринковими, але контроль за ціноутворенням держава повинна здійснювати постійно, орієнтуючись на ціни, встановлювані на основі індикативного планування у приватному, директивному – у державному секторах виробництва, та зважаючи на ті, які визначаються вільною ринковою кон'юнктурою аби запобігти втраті ринкових важелів саморегулювання. Фактор ціни – це фактор контролю за макроекономічними показниками і фактор регулювання руху капіталів та природних ресурсів. Їхнє корегування допустиме лише з боку держави і лише на час застосування мобілізаційної політики.

Фінансово-банківська і кредитна сфери у рамках мобілізаційної моделі також можуть виступати потужним інструментом економічного регулювання. Ці сфери мають знаходитись під жорстким контролем держави, який забезпечується у банківському секторі завдяки переважаючій кількості банків, що знаходяться у державній власності; державно-приватному партнерству, у тім числі з іноземними комерційними і державними банками;

регуляторній політиці Національного банку. Переважання державної частки власності у цій сфері надає суспільству можливість контролю за нею і забезпечує як запобігання фінансовій монополії і фінансовим маніпуляціям, так і запобігання міжнародним спекулятивним операціям, а також впливу національних капіталів. Держава повинна виступати гарантом їхньої діяльності і, відтак, зміцнювати довіру до банківської сфери. Лише у цьому випадку суспільство може корегувати процеси створення на базі банківської системи потужного корпоративного інвестора (поєднання і часткова підміна функцій ринку цінних паперів), причому також впливати і на їхнє раціональне розміщення. За такої ситуації суперечність інтересів суспільства (представленого державою) і власників грошових капіталів певною мірою згладжується, а відповідальність за раціональне використання цих капіталів покладається водночас і на інвестора, і на державу.

Кредитна система країни за умови застосування мобілізаційної моделі також має спиратись на державну власність, а корпоративна відповідальність, якщо до складу корпоративного інвестора входить і держава, також може бути дієвою формою узгодження суспільних і приватних інтересів.

Мобілізаційна схема розбудови кредитно-фінансової сфери, як складова загальної мобілізаційної моделі, не суперечить параметрам ринкової моделі саморозвитку – з одного боку держава у цій сфері виступає власником-підприємцем, з іншого – саме держава повинна бути гарантом стабільності розвитку цієї сфери та захищати її від зовнішньої конкуренції. Не підлягає сумніву, що присутність держави у фінансовій, кредитній, банківській сферах підвищує імідж і привабливість цієї сфери для інвесторів.

Вплив держави на параметри економіки доповнювалася дирижизмом, який був адміністративною формою регулювання, координації і контролю. Система дирижизму в рамках мобілізаційної моделі – специфічна форма управління суспільним економічним розвитком, може бути задіяна у кількох формах, зокрема, як зазначалось, директивного планування для державного сектора, індикативного планування для приватного сектора, договірної планування (державою і приватним сектором), таргетування, міжгалузевих балансів. Якщо директивне планування передбачає пряме планування діяльності підприємств і поширювалося лише на структуроутворюючий державний

сектор, то індикативне планування торкалося діяльності приватного сектору і здійснювалося на основі державних замовлень, покликаних стабілізувати ринки і гарантувати збут продукції. Надлишкова продукція, виготовлена приватним сектором понад замовлення не підлягала державному патронату, а таким підприємствам не гарантувався збут їхньої продукції та підтримка на іноземних ринках – вони мали розраховувати на додаткові, власні канали збуту і регулювати обсяги виробництва відповідно до своїх можливостей. Договірне планування – як форма індикативного, передбачало роботу приватного сектору за контрактною і тендерною системами, при цьому гарантії держави носили виключний і тимчасовий характер. Таргетування – планування окремих показників розвитку, втім числі макроекономічних, на яких зав'язана решта показників, широко використовувалось, наприклад, у Японії. Воно дозволяло державі визначати цілі і сфери, довкола яких розгортаються економічна діяльність і ця форма доповнювалася балансовим методом планування та використовувалася більшою мірою на постмобілізаційній стадії розвитку країни. У рамках мобілізаційної моделі національна економіка жорстко контролювалася монополіями, на діяльність яких виключний вплив справляла держава.

Усі форми дирижизму застосовувалися з метою координації процесів розбудови стійкої і самодостатньої економічної структури. Використовуючи ці механізми, держава могла створювати стимули розвитку, які сприймалися приватним сектором і, таким чином, ресурси розвитку економіки каналізувалися у необхідному напрямку.

Застосування мобілізаційної моделі для здійснення економічного прориву мало своєю кінцевою метою позиціонування країни у глобальному економічному середовищі, як лідера, та інтеграцію до спільноти інших країн-лідерів на паритетних умовах. Ця модель була перехідним явищем – її застосування розраховане обмежену кількість років (близько п'яти). Наступною стадією реалізації Стратегії національного розвитку в економічній сфері мало бути застосування класичної моделі змішаної економіки. Проте час від часу країни-лідери вдаються до використання засадних принципів цієї моделі у часи криз з метою санації економіки, її реструктуризації, або виникнення зовнішніх загроз і викликів.

Стратегія солідарного соціального розвитку – друга складова національної стратегії, потребує,

перш за все, формування специфічної моделі соціальної сфери¹². Мобілізаційна модель, яка передбачає у якості важливої компоненти, консолідацію суспільства, базується на двох важливих концептуальних засадах трансформації соціальної сфери: по-перше, соціальна сфера має функціонувати на основі принципу солідаризму; по-друге, соціальна сфера має бути не лише реципієнтом суспільних благ, а й сама має бути частиною і активним суб'єктом національної економіки. Принцип солідаризму декларує солідарну участь держави, бізнесу, усіх громадян у процесах реалізації загальнонаціональних інтересів. Це передбачає, що і держава, і бізнес, і члени суспільства рівно відповідальні за забезпечення вільного доступу до соціальних благ усім верствам населення. І тут варто зауважити необхідність нового підходу до розбудови соціальної системи українського суспільства: у соціальному контексті громадяни України не лише мають права на турботу суспільства, але, у першу чергу, мають обов'язки щодо нього та відповідальні за його успіхи. Тому, відстоюючи основи системи захисту прав та свобод громадян України, необхідно боротись за створення солідарної системи, яка урахуватиме ці важливі компоненти рівною мірою – і обов'язки, і відповідальність громадян.

Так, до соціальних благ, на які мають право рівного доступу усі громадяни України, слід відносити право на безоплатну середню освіту. Проте, щодо системи вищої освіти, то вона має стати повноцінною галуззю національної економіки, яка надає освітні послуги, і повинна будуватися на комерційних засадах. Вона має бути віднесена до сфери споживання, а спожита послуга має відшкодовуватись. Це сприятиме підвищенню рівню відповідального ставлення споживачів до навчання і застосування отриманих знань. Звичайно, контракти на навчання можуть сплачуватись як державою (якщо вона є замовником на підготовку фахівця для певної галузі державної служби); бізнесовими структурами, які є замовниками підготовки фахівця для власних потреб (суспільство не зобов'язано безкоштовно готувати фахівців для бізнесу); фізичними особами, які зможуть сплачувати навчання на умовах кредитування; а також вищими навчальними закладами, зацікавленими у розвитку свого науково-педагогічного складу, та мають можливість надавати стипендії для навчання кращим студентам, аспірантам і докторантам. На особливу увагу заслуговує можливість станов-

лення і розвиток у цій сфері нової форми бізнесу – кредитування навчання.

Водночас, щодо права на безкоштовні медичні послуги: здоров'я людини у солідарному суспільстві не може бути поставлене у залежність від її платоспроможності. Страхова медицина, яка передбачає різні рівні надання медичних послуг, залежні від ціни страхового полісу, обмежує можливість доступу до медичного обслуговування неплатоспроможних верств населення. Декларуючи соціальну відповідальність усіх перед суспільством, слід наголосити на необхідності частину суспільних доходів, що перерозподіляються державою, направляти на розвиток системи суспільної медицини з метою забезпечення рівного доступу усіх громадян і забезпечення високого, конкурентного її рівню. Водночас, поряд із суспільною системою медичних послуг може розвиватись платна медична сфера, яка конкуруватиме із суспільною медициною.

Реформування прямої соціальної допомоги – соціальних трансфертів держави пенсіонерам, інвалідам, сиротам та багатодітнім сім'ям має торкатися існуючої системи надання будь якого роду пільг і соціальної допомоги усім категоріям працездатного населення. Зокрема, наприклад, сумнівною є доцільність виплати допомоги по безробіттю – краще створити спеціальну сферу соціальних робіт, яка гарантуватиме зайнятість членів суспільства.

Загалом, в українському суспільстві має бути посилена економічна функція соціальної сфери. Солідарна соціальна відповідальність держави, як рівноправного власника, а також бізнесу і членів суспільства полягає у сплаті податків з прибутків від виробничої діяльності та з доходів фізичних осіб, а також податків з нерухомості. Сплата податків за прогресивною шкалою є вищим проявом солідаризму і створює базу розвитку соціальної сфери. Іншими джерелами надходжень можуть бути різного роду збори та стягнення, які здійснює держава. Проте і солідарна соціальна сфера також може розвивати власну економічну діяльність та стати чинником скорочення витрат бюджету на свій розвиток, наприклад, надавати платні соціальні послуги – обслуговувати інвалідів, розвивати систему догляду за пенсіонерами, хворими і дітьми, створювати самоокупну мережу будинків для пристарілих, розбудовувати інститути перекваліфікації кадрів, що викликано необхідністю оптимізації ринку зайнятості, або пов'язано із струк-

турним та сезонним безробіттям, або безробіттям, пов'язаним з кризою, що може компенсуватись за рахунок розширення сфери соціальних послуг. Цей процес викликатиме до життя нові економічні напрямки і галузі діяльності, зокрема, професійної перекваліфікації (перенавчання) кадрів. Солідарна соціальна сфера може бути сферою діяльності, яка відповідає за профілактику захворювань, фізичний і культурний розвиток людини, і також може створювати неприбуткові заклади, що сприяють вирішенню цих завдань.

Умовою формування такої сфери – соціальної економіки, має бути неприбутковість її діяльності та звільнення її від сплати податків. Вона зможе стати частиною системи соціальних робіт і сприяти зменшенню соціальних трансфертів та витрат на її утримання. Солідарна соціальна сфера, також, може виступати важелем збалансування ринку зайнятості – розвиток системи соціальних робіт та соціальних послуг може створити умови для його зростання.

Отже, неприбуткова діяльність соціальної сфери зменшить витрати державного бюджету на своє утримання і перетворює її на додаткову, супутню галузь національної економіки, яка вирішує проблеми зайнятості, збалансовує ринок праці (регулює відтік-притік робочих рук у інші сфери економіки), стає додатковим регуляторним механізмом і, головне, спираючись на соціальну солідарність, заперечує паразитизм та гарантує соціальний спокій.

Проте, слід пам'ятати, що соціальні трансферти також виконують важливі суспільно-економічні функції. Вони сприяють скороченню розриву у доходах і самі є формою доходів, що створюють умови для формування внутрішніх заощаджень і інвестицій. Та, головне, формують ринок попиту і впливають на структуру пропозиції, забезпечуючи конкурентоздатність і стійкість національній економіці у глобальному середовищі.

Варто зазначити, що побудова самодостатньої, суверенної країни не суперечить сучасним принципам солідаризму і у міжнародному контексті. Процеси глобалізації мають також базуватись на принципах, що сприяють вирівнюванню і скороченню розриву у доходах країн за рахунок справедливого перерозподілу світового валового продукту (через ціноутворення і валютні курси) та посилення інтеграційних процесів на принципах солідаристської доцільності. Очевидно, що скорочення розриву у доходах та підвищення рівню життя у країнах, що розвиваються, та у країнах пе-

риферії створює умови для ефективного розвитку світових ринків на основі вирівнювання структури та обсягів попиту.

Дотримання цих відпрацьованих правил, які є обов'язковими складовими розгортання мобілізаційної моделі, створює підґрунтя формування конкурентоспроможної економіки і консолідованого суспільства. Усе це є необхідною умовою входження країни у глобальну систему відносин на принципах паритетності, у тім числі у європейський інтеграційний простір. Це означає, що підготовлена Угода про асоціацію України з ЄС могла б містити положення про основи рівноправного міжнародного поділу праці та створення міжнародних соціально-економічних кластерів, а не формувати засади експансії на ринки України та відбивати намагання перетворити національну економіку на ресурсний та сировинний додаток, на монокультурну чи супутню.

Проте, мало сподіваючись на перспективу формування виразної національної стратегії розвитку, хотілось би зупинитись хоча б на кількох правилах внутрішньої політики щодо розвитку національної економіки, які мають застосовуватись урядом у часи криз. Загалом ці, напрацьовані правила-аксіоми урядової політики використовуються розвиненими країнами з метою стабілізації і вирівнювання економічної ситуації¹³.

Перше, і головне правило антикризової політики – це посилення ролі держави. Її функції у цьому розумінні видозмінюються і, поряд з приділенням виключної уваги важелям макроекономічного регулювання, додатково полягають у прямому, корегуючому втручанні та захисті економіки, а також у її безпосередній економічній участі, як окремого і рівноправного господарюючого суб'єкта.

Друге правило, яке застосовується щодо відкритої імпортно- та експортозалежної економіки (а українська економіка є і такою): в умовах, коли виникає загроза для країни звуження, а то й закриття зовнішніх ринків вся увага має бути зосереджена на розвитку внутрішнього ринку товарів і послуг власного виробництва, який, у свою чергу, розвивається тільки за умови зростання купівельної спроможності населення (до речі, маємо взяти до уваги, що скорочення робочих місць цим процесам не сприяє). Водночас має бути забезпечений винятковий контроль за динамікою зростання доходів населення, які повинні відповідати обсягам пропозиції на внутрішньому ринку товарів і послуг. Важливо, що тією мірою, у якій закривають-

ся зовнішні ринки, необхідно швидко закривати власні від імпорту, звичайно, чітко розмежовуючи критичний імпорт і імпорт загального призначення. Метою такої автаркії є урівноваження платіжного балансу і забезпечення сталості обслуговування зовнішнього боргу.

Окрім того, актуальним стає завданням забезпечення стабільності валютного курсу, а, відтак, упевненості, як внутрішніх, так і закордонних інвесторів у тім, що виробництво продукції і послуг та їхній збут гарантовано залишатимуться у запланованих межах.

Але всі застосовувані обмеження мають діяти тільки на період закриття зовнішніх ринків.

Третє правило – у контексті завдання розвитку внутрішнього ринку, необхідно застосовувати стимули розгортання імпортозаміщення. Державою мають бути ініційовані серйозні програми розбудови наперед визначених напрямків (галузей чи підприємств) – локомотивів та акселераторів економічного розвитку. Ці напрямки мають у перспективі збуджувати розвиток супутніх галузей, які є основою конкурентоздатності і стійкості економіки, джерелом внутрішнього інвестування та урівноваження суспільних фінансових ресурсів, доходів і внутрішнього попиту. Форми стимулюючого впливу держави – пряме інвестування, субсидування, надання гарантій, здешевлення кредитів, тощо). Четверте правило – має бути посилена робота із лобіювання експорту і закріплення секторів зовнішніх ринків за національним виробником: на це повинні бути націлені усі доступні інструменти зовнішньоекономічного і зовнішньополітичного впливу – дипломатів, задіяні особисті контакти урядовців, зусилля «Ексімбанку» та інших державних інституцій, а також усі представництва приватних структур за кордоном.

У зв'язку з попереднім особливого значення (і це п'яте правило) набуває контроль над важелями макроекономічного впливу: посилюється валютне регулювання, але менш жорсткою стає монетарна політика. Управління економікою засобом бюджетного дефіциту (найважливіший інструмент макроекономічного регулювання) є основним важелем координації економічного розвитку. Помірна інфляція – стимул для процесів інвестування і розвитку економіки. Але, усі складові монетарної політики будуть ефективними, якщо вони узгоджуються із загальною економічною політикою уряду. І ще одне застереження: неприпустимою у цей час є політика профіциту державного бюджету. Емі-

сійна, грошово-кредитна політика Національного банку і бюджетно-податкова політика уряду також має бути строго орієнтованою на збільшенням обсягів внутрішнього ринку і, що дуже важливо, зростання платоспроможного попиту населення.

Пряме втручання уряду в монетарну політику Національного банку виключене, проте він може маніпулювати розрахунками – прискорювати платежі або їх відтермінувати, збільшувати їхні обсяги, або зменшувати. Водночас і Національний банк може, в свою чергу, збільшити фінансування банківської системи, або скоротити. Тобто, можна використовувати цілу низку важелів впливу на економічну ситуацію в країні – на інфляцію, на курс національної валюти, на розміри та інтенсивність кредитування, тощо. У сукупності вони дозволяють створювати сприятливі, чи стримуючі умови розвитку.

Четверте правило. Ринкова економіка зав'язана на національному бізнесі і сприяння його розвитку – це умова забезпечення успішного її розвитку. У звичайних умовах увага держави до бізнесу має бути обмежена створенням сприятливого середовища (правового і макроекономічного). Проте під час кризи політика уряду має кардинально змінюватись: він має приділяти бізнесу виключну увагу, причому, застосовуючи у тім числі і неприйнятні для ринкової економіки інструменти втручання. Його вплив має вийти за межі його звичайної компетенції – він має контролювати ціноутворення, встановлення розмірів заробітної плати, тарифну політику, податкові навантаження, кон'юнктуру політику, енергетичну політику, тощо.

П'яте правило. Особливу увагу хотілось би акцентувати на питаннях демонополізації та приватизації. Теза усіх українських урядів щодо доцільності абсолютної приватизації і демонополізації – не що інше, як намагання зменшити невиправданий розрив у національному бюджеті за рахунок надходжень від приватизації. (Зрозуміло, що інфляція більш ніж у 3 відсотки на рік не стимулює розвиток економіки, а, навпаки, знижує платоспроможний попит і обвалює внутрішній ринок). Насправді ж, у період кризи та стагнації економіки приватизація і демонополізація є додатковим розбалансовуючим механізмом. До цього слід додати, що керованість економіки, її розвиток у необхідних напрямках у розвинених країнах забезпечується завдяки партнерству держави і бізнесу, а також

впливові держави на політику великого бізнесу. Не зайвим буде нагадати, що монополії – продукт ринкової конкуренції, у таких країнах є каналом експансії на світові ринки і подекуди важелем впливу на політику урядів інших країн. Досягнення згоди між державою і великими корпораціями – основа економічної рівноваги в період криз. Зазвичай у згаданих країнах процеси демонополізації полягають не у знищенні монополій – осередків інноваційного розвитку, а у відстороненні їх від влади. Тому це правило вимагає не боротися з монополіями, а підпорядковувати їх діяльність національній державі пам'ятаючи, що вони є джерелом ресурсу для розвитку економіки.

У контексті євроінтеграційних прагнень України доречним було б нагадати, що ці правила знайшли своє відображення, зокрема, і у Маастрихтській угоді, підписаній у 1992 році. Згідно з ними, країни, що його підписали, дійшли згоди щодо п'яти критеріїв, котрими мають керуватись країни, які прагнуть приєднатись до ЄС: дефіцит державного бюджету не повинен перевищувати 3% ВВП; державний борг не може бути більшим за 60% ВВП; держава має протягом двох років перебувати у системі валютного регулювання і підтримувати курс національної валюти у заданому діапазоні; рівень інфляції не повинен перевищувати більш ніж на 1,5% середнє значення країн Євросоюзу із найбільш стабільними цінами; довгострокові позичкові процентні ставки по державним облігаціям не повинні перевищувати більш ніж на 2% середнє значення відповідних ставок у країнах із найнижчою інфляцією¹⁴. Вважалося, що таке об'єднання може загрожувати кризою для ЄС, тому ці економічні вимоги підсилювались досить жорсткими інституційними, юридичними та політичними конструкціями, аналіз яких дозволяє зробити висновки про досить високий рівень керованості процесів об'єднання. Дотримання зазначених правил не лише дозволяє стабілізувати національні економіки під час криз, а й наближує країни до виконання вимог ЄС, що власне і є антикризовими.

Тому українські перспективи рівноправного членства у ЄС дуже тісно пов'язані із внутрішньою політикою уряду, зокрема із тверезою оцінкою та співставленням засад стратегій країн, що здійснили економічний прорив, країн, які увійшли до ЄС і до яких ми прагнемо приєднатися, та власною внутрішньою політикою.

ПОСИЛАННЯ:

- ¹ Калхун К. Теории модернизации и глобализации: кто и зачем их придумывал? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://migha.ru/lekcija-krejga-kalhuna-teorii-modernizacii-i-globalizacii.html>.
- ² Там само.
- ³ Солідаризм – це об'єднання довкола спільної справи, підпорядкування індивідуальних інтересів суспільним.
- ⁴ Наприклад, Швеція.
- ⁵ Ці засадні принципи були сформульовані як стратегії національного розвитку провідними політичними діячами ще у минулому столітті, зокрема, М.Ататюрком, Ф.Рузвельтом, Л.Ерхардом, Ш. Де Голлем, Лі Куань Ю, тощо (Див.: Конотопов М.В., Сметанин С.И. История экономики. – М., 2000).
- ⁶ Основи такої політики описані ще: Lipset S.M. Political man. The social basis of politics. – N.-Y., 1959.
- ⁷ Лист Ф. Национальная система политической экономии. – М., 1997.
- ⁸ Стратегічно важливі об'єкти – ті, що відіграють кумулятивну роль у формуванні наперед визначеної економічної структури та які є важелем політичного і економічного впливу (Див.: Портер М. Конкуренция – М., 2005).
- ⁹ Там само.
- ¹⁰ Що було обґрунтовано ще Ф.Перру (Див.: Perrux F. L'économie du XX siècle.– P., 1961).
- ¹¹ Описано: Барр Р. Политическая экономия: В 2-х томах: Т. 1. – М., 1995.
- ¹² Схема, запропонована Дж.М.Кейнсом.
- ¹³ Також варто звернутись до основ, викладених у: Lipset S.M. Political man. The social basis of politics.
- ¹⁴ Описано: Барр Р. Политическая экономия: В 2-х томах: Т. 1. – М., 1995.
- ¹⁵ Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal of European Union. – 2008. – Vol. 51 [Electronic source]. – Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/index.htm>.

Tatarenko N.O. Mobilization imperatives and challenges of economic development policy of Ukraine / Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

The article deals with the urgent need to develop a national strategy of economic development of Ukraine, basic mobilization principles of economic policy and its main components. The author summarizes the world experience of using the national mobilization models of economic breakthrough and explains their parameters.

Keywords: national strategy of socio-economic development, mobilization policy, state ownership, mobilization model, solidarism, currency regulation, monetary policy, dirigiste policy, economic breakthrough.

Татаренко Н.А. Мобилизационные императивы и вызовы политике экономического развития Украины / Дипломатическая академия Украины при Министерстве иностранных дел Украины.

В статье говорится о настоятельной необходимости разработки национальной стратегии развития экономики Украины, основополагающие мобилизационные принципы экономической политики и ее основные составляющие. Автором обобщен мировой опыт использования национальных мобилизационных моделей экономического прорыва и освещены их параметры.

Ключевые слова: национальная стратегия, социально-экономическое развитие, мобилизационная политика, государственная собственность, мобилизационная модель, солидаризм, валютное регулирование, монетарная политика, политика дирижизма, экономический прорыв.

Стаття надійшла до редколегії 29.05.2013

Прийнята до друку 26.06.2013